

Prof. dr hab. Roman Pelczar

Uniwersytet Rzeszowski

Szkolnictwo specjalne na ziemiach polskich w XIX i początkach XX w. (ze szczególnym uwzględnieniem zaboru austriackiego)

Schools for special education in the Polish territories in the nineteenth and the early twentieth century (with special emphasis on the Austrian partition)

Streszczenie

Celem artykułu było ukazanie uwarunkowań, które w XIX w. przyczyniły się do powstania pierwszych szkół specjalnych dla dzieci niepełnosprawnych i wymagających specjalnej troski. Miało to miejsce na ziemiach polskich w czasach zaborów. Główną uwagę zwrócono na działania w tym zakresie podjęte w zaborze austriackim. Do zreferowania tematu wykorzystano literaturę naukową odnoszącą się do szczegółowych zagadnień składających się na tytułowy problem badawczy. Na system szkolnictwa specjalnego składały się w tym czasie następujące typy szkół: dla głuchych, niewidzących, upośledzonych umysłowo oraz zdemoralizowanych. Zostały one w artykule kolejno omówione. Ponadto szkolnictwo specjalne na ziemiach polskich zostało skonfrontowane z podobnym szkolnictwem działającym w różnych krajach europejskich.

Słowa kluczowe: szkolnictwo w Galicji, szkolnictwo specjalne w Polsce w czasach zaborów, szkoły dla niewidzących w Polsce, szkoły dla głuchych w Polsce, szkoły dla niepełnosprawnych umysłowo w Polsce, szkoły dla dzieci zdemoralizowanych w Polsce.

Abstract

The aim of the article was to show the conditions that in the nineteenth century contributed to the creation of the first special schools for children with disabilities and requiring special care. This took place in the Polish lands at the time of the partitions. The main attention was paid to activities in this field, taken under Austrian rule. To illustrate the theme used in the scientific literature relating to specific issues that make up the title research problem. The system of special education consisted at that time the following types of schools: for the deaf, blind, mentally retarded and demoralized. They were subsequently discussed. In addition, special education in the Polish lands have been confronted with similar schools operating indifferent European countries.

Keywords: Education in Galicia, schools for special education in Poland under the partitions, schools for the blind in Poland, schools for the deaf in Poland, schools for the mentally disabled in Poland, schools for the children demoralized in Poland.

Zjawisko niepełnosprawności towarzyszyło ludzkości od zarania jej dziejów. Wśród ludzi zdarzały się zarówno osoby ułomne fizycznie, jak i umysłowo.

Stosunek do nich w różnych okresach historycznych kształtował się odmiennie. Były one albo czczone, albo prześladowane, uznawane za szczególnie uprzywilejowane przez los lub uznawane za opętane przez złe duchy. W średniowieczu przyznawano im prawa do zbierania jałmużny i wspierano je finansowo. W tej epoce podejmowano także próby systematycznego kształcenia i racjonalnej opieki nad osobami niepełnosprawnymi. Odnosiło się to także do młodzieży. W ówczesnej Europie troska o dzieci ułomne (ociemniałe, głuche i kalekie) związana była z ideologią chrześcijańską i polegała na organizowaniu dla nich placówek o charakterze opiekuńczym (przytułków i schronisk), natomiast do zorganizowanych form kształcenia tej młodzieży nie przywiązywano wtedy większego znaczenia, gdyż powszechnie uważano, że jej edukowanie jest bezskuteczne, a szanse przystosowania do wymagań życia społecznego są znikome. Dopiero pod wpływem idei oświecenia i haseł rewolucji francuskiej pod koniec XVIII i na początku XIX w. rozpoczął się wielki ruch społeczny i intelektualny na rzecz ludzi upośledzonych¹. Uzewnętrziło się to m.in. przyjęciem we Francji w 1789 r. *Deklaracji praw człowieka i obywatela*. Wtedy to po raz pierwszy określono obowiązki państwa wobec obywateli niepełnosprawnych i pozbawionych opieki. W okresie tym wreszcie zauważono upośledzenie osób z powyższymi dysfunkcjami. Dlatego podjęto starania o wprowadzenie dla nich stosownych praw obywatelskich. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym zmianie stosunku do ludzi upośledzonych stała się, zapoczątkowana pod koniec XVIII w., rewolucja przemysłowa. Towarzyszyły jej różne negatywne zjawiska społeczne powodujące upośledzenie młodzieży: alkoholizm, ubóstwo robotników najemnych, antyosanitarne i szkodliwe dla zdrowia warunki pracy w zakładach przemysłowych, brak ochrony prawnej młodocianych pracowników itp. Wskazywały one na pilną potrzebę zajęcia się młodzieżą wywodzącą się ze środowisk proletariatu miejskiego i wiejskiego².

Celem artykułu jest ukazanie w sposób syntetyczny uwarunkowań prowadzących do utworzenia na ziemiach polskich pierwszych szkół specjalnych oraz analiza dynamiki rozbudowy ich sieci. Proces ten zachodził w XIX w., a oparty był na wzorach organizacyjnych zaczerpniętych z różnych krajów europejskich. Wykorzystałem do tego wyselekcjonowaną literaturę przedmiotu oraz teksty naukowe zamieszczone na stronach internetowych. Przy analizie tytułowego problemu posłużyłem się rozumieniem szkolnictwa specjalnego funkcjonującym w badanym okresie. Wykorzystałem do tego definicję sformułowaną przez Jana Hellmanna, a zamieszczoną w jego artykule, który ukazał się w kwartalniku „Szkoła Specjalna” w 1925 r. Według niego terminem „szkolnictwo specjalne” określano dział, „który obejmował organizację szkół i zakładów dla dzieci głuchoniemych, ociemniałych

¹ O. Lipkowski, *Początki szkolnictwa specjalnego* [w:] *Historia wychowania*, t. II, red. Ł. Kurdybacha, PWN, Warszawa 1967, s. 206, 209.

² Tamże, s. 206.

i psychicznie anormalnych, tj. umysłowo upośledzonych i moralnie zaniedbanych. Całokształt organizacji zawierał – poza samymi zakładami wychowawczymi – również przygotowanie do nich odpowiedniego personelu³.

Tak rozumiane szkolnictwo specjalne rozpoczęło się z chwilą uruchomienia we Francji pierwszych publicznych szkół dla głuchych (1770), niewidomych (1784), upośledzonych umysłowo (1837) oraz placówek moralnej poprawy dzieci i młodzieży (zakładów wychowawczo-poprawczych)⁴. Polska w latach 1772–1918 znalazła się w specyficznej sytuacji, pozostając w niewoli politycznej i w tym okresie podlegała we wszystkich sprawach społecznych działaniom poszczególnych zaborców. Mimo to, na ziemiach polskich powstawały, wprawdzie nieliczne, szkoły specjalne i placówki opiekuńczo-wychowawcze dla osób niepełnosprawnych⁵. Na ludzi wymagających specjalnej troski edukacyjno-wychowawczej zaczęto zwracać uwagę od początków XIX w., przy okazji organizacji różnych form opieki nad dzieckiem. Czerpiąc przykład z innych krajów Europy, w poszczególnych zaborach zaczęto tworzyć zakłady dla osób z różnymi dysfunkcjami rozwojowymi. Najpierw zainteresowano się dziećmi z widocznymi wadami rozwoju, czyli niewidomymi, niesłyszącymi oraz upośledzonymi umysłowo. Początkowo placówki takie tworzyły osoby lub instytucje prywatne, a realizowana w nich działalność miała głównie charakter opiekuńczy⁶.

Analizując chronologicznie kwestię tworzenia szkół specjalnych w kontekście europejskim, należy zauważyć, że najpierw pojawiły się szkoły dla młodzieży głuchej. Zaczęto je otwierać na przełomie XVIII i XIX w. Na ziemiach polskich pierwsze próby kształcenia takich osób podjęto na początku XIX w. Mianowicie w 1817 r. otwarto Instytut Głuchoniemych w Warszawie. Jego twórcą był ks. Jakub Falkowski. Do zakładu przyjmowano chłopców i dziewczęta w wieku 6–16 lat. Nauka trwała 4 lata i obejmowała program szkoły elementarnej. J. Falkowski posługiwał się w nauczaniu metodą migową. Oprócz przedmiotów teoretycznych wychowankowie Instytutu uczyli się także różnych zajęć rzemieślniczych. Przy Instytucie w 1872 r. uruchomiono seminarium nauczycielskie dla kandydatów do nauczania dzieci głuchych. Słuchaczami zostawali nauczyciele szkół powszechnych. Był to pierwszy na ziemiach polskich zakład edukacji nauczycieli szkół specjalnych⁷. We

³ J. Hellmann, *Stan i potrzeby szkolnictwa specjalnego w Polsce*, „Szkoła Specjalna” 1924/25, nr 1, s. 4.

⁴ J. Kulbaka, *Z dziejów opieki i kształcenia upośledzonych umysłowo*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2009, nr 1, s. 37.

⁵ T. Obara, *System kształcenia osób upośledzonych umysłowo*, http://www.profesor.pl/mat/na9/pokaz_material_tmp.php?plik=na9/na9_t_obara_170204_2.php&id_m=9176 (dostęp: 09.08.2018).

⁶ A. Haratyk, *Opieka nad dziećmi i młodzieżą* [w:] *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, red. A. Meissner, J. Dybiec, J. Krawczyk, K. Szmyd, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2015, s. 300.

⁷ O. Lipkowski, *Początki szkolnictwa specjalnego...*, s. 208–209; B. Marcinkowska, *Kształcenie uczniów z niepełnosprawnością w Polsce – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, „Psychologia Wychowawcza” 2015, nr 7, s. 207.

wspomnianym Instytucie od 1842 r. kształcono także osoby niewidome, dlatego jego nazwę zmieniono wtedy na Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych. W zaborze pruskim od 1853 r. działał zakład dla niewidomych w Wolsztynie, przeniesiony w 1872 r. do Bydgoszczy⁸. Z kolei w zaborze rosyjskim pierwszą szkołę dla głuchoniemych założono w Romanowie. Był to Instytut Głuchoniemych otwarty w 1805 r. i działający do 1809 r. Drugi utworzono w Szczuczynie. W zaborze pruskim pierwszą placówkę – Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych zorganizowano w 1832 r. w Poznaniu⁹. Przełomowe znaczenie dla kształcenia niewidomych na ziemiach polskich miała działalność w Warszawie s. Róży Czackiej, franciszkanki, prekursorki polskiej tyflogii i organizatorki nowoczesnych zakładów opieki nad niewidomymi¹⁰. W 1910 r. otworzyła ona pierwszy dom dla grupki niewidomych dziewcząt w Warszawie, a w 1913 r. warszawskie Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi zorganizowało szkołę dla niewidomych chłopców¹¹.

W Galicji dla dzieci pozbawionych wzroku i słuchu utworzono zaledwie 3 zakłady. Wszystkie założono we Lwowie. W roku 1830 uruchomiono Zakład Głuchoniemych, w 1851 – Zakład Galicyjski dla Ciemnych. Fundatorem tego drugiego był Walenty Zaremba Skrzyński. W 1870 r. otwarto żydowski Zakład dla Głuchoniemych im. Izaaka Bardacha¹². Zakład Głuchoniemych funkcjonował na wzór szkoły powszechnej, ale dodatkowo dawał uczniom możliwość przygotowania zawodowego. Dzieci kształcono według planów naukowych wydanych przez Radę Szkolną Krajową dla szkół ludowych. W placówce zatrudniono nauczycieli – absolwentów warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych oraz wprowadzono stosowane w nim podręczniki, programy nauczania oraz pomoce dydaktyczne. Przy szkole otwarto internat dla uczniów zamiejscowych. Liczbę wychowanków pierwotnie ustalono na 20, zezwalając jednocześnie na zwiększanie jej corocznie o sześć osób. W 1840 r. Zakład kształcił 19 chłopców i 4 dziewczynki. W latach następnych liczba wychowanków zwiększała się. Pod koniec XIX w. jednorazowo przebywało w nim ok. 100 wychowanków. Z prośbą o przyjęcie do placówki zgłaszało się co roku od kilkunastu do kilkudziesięciu osób. Jednakże nie wszyscy chętni mogli rozpocząć edukację. Dzieci mogły pozostawać w Zakładzie do 18 roku życia. Po tym okresie musiały go opuścić, nawet jeśli nie

⁸ S. Mauersberg, *Opieka nad dzieckiem i szkolnictwo specjalne* [w:] *Historia wychowania. Wiek XX*, t. I, red. J. Miąso, PWN, Warszawa 1984, s. 109; J. Draus, R. Terlecki, *Historia wychowania. Wiek XIX i XX*, WAM, Kraków 2005, s. 39.

⁹ S. Mauersberg, *Opieka nad dzieckiem...*, s. 108; J. Draus, R. Terlecki, *Historia wychowania...*, s. 38.

¹⁰ J. Draus, R. Terlecki, *Historia wychowania...*, s. 39.

¹¹ S. Mauersberg, *Opieka nad dzieckiem...*, s. 109; *Róża Czacka*, https://pl.wikipedia.org/wiki/R%C3%B3%C5%BCa_Czacka (dostęp: 09.08.2018).

¹² M. Pękowska, *Lwowskie zakłady dla głuchych i niewidomych dzieci w latach 1830–1914*, Akademia Świętokrzyska, Kielce 2003, s. 80; A. Haratyk, *Opieka nad dziećmi...*, s. 301; J. Świeboda, *Edukacja Żydów w Galicji 1772–1918*, „Prace Historyczno-Archivalne” 1994, nr 2, s. 116.

odebrały edukacji przewidzianej programem. Pod względem pochodzenia społecznego w latach 1830–1894 edukację w Zakładzie pobierały dzieci przedstawiciele wszystkich grup społecznych i zawodowych: ziemiaństwa, dzierżawców, lekarzy, księży obrządku greckokatolickiego, urzędników, nauczycieli, przemysłowców, pracowników administracji, wojskowych, mieszczan, wyrobników, służących. Najwięcej było dzieci rzemieślników – 108, chłopów – 123 oraz sierot – 128, głównie z rodzin rzymskokatolickich. Wychowankowie pochodzili zazwyczaj z Galicji¹³. Przy okazji organizowania tej placówki władze administracyjne dokonały rejestracji dzieci głuchoniemych. W całej Galicji i Bukowinie naliczono ok. 13 tys. głuchoniemych. Z tego w samej Galicji dzieci z taką dysfunkcją w wieku od 7 do 13 lat było 430¹⁴.

Z kolei do Zakładu dla Ciemnych początkowo przyjmowano wyłącznie chłopców. Jednak popularność placówki oraz potrzeby społeczne spowodowały, że w 1868 r. uruchomiono również oddział dla dziewcząt. Czas pobytu w tej placówce nie był odgórnie regulowany i zależał od stopnia opanowania wiadomości oraz umiejętności samodzielnego funkcjonowania. Zakład edukował młodzież, wykorzystując plany nauczania obowiązujące w szkołach powszechnych. Uwzględniano przy tym wiedzę ogólną oraz zajęcia praktyczne. Dodatkowo uczniów przyuczano do różnych rzemiosł. Oba zakłady pozostawały pod opieką austriackiego Namiestnictwa oraz galicyjskiej Rady Szkolnej Krajowej. Z kolei Zakład dla Głuchoniemych im. Izaaka Bardacha był placówką prywatną adresowaną do dzieci pochodzenia żydowskiego. Przebywało w nim jednorazowo kilkanaście osób. Zakład kształcił chłopców i dziewczęta¹⁵.

Znacznie częściej niż zjawisko głuchoty lub ślepoty występowało u dzieci opóźnienie w rozwoju umysłowym. Wcześniej osoby te zazwyczaj całkowicie izolowano od społeczeństwa. Pomimo dość licznych przypadków dzieci z taką niepełnosprawnością, próby zorganizowania dla nich specjalnego kształcenia podjęto w Europie dość późno, bo dopiero na początku XIX w. Brało się to stąd, że wyselekcjonowanie dzieci z opóźnieniem umysłowym było trudniejsze od selekcji dzieci z wadami fizycznymi. Dlatego pierwsze placówki opiekuńczo-edukacyjne przeznaczano najczęściej dla młodzieży z upośledzeniem w stopniu głębokim, gdyż było ono bardziej widoczne i zauważalne. W późniejszym czasie tworzone placówki dla dzieci z lżejszymi upośledzeniami¹⁶. Najstarszy w Europie zakład dla

¹³ B. Trębicka-Postrzygacz, *Zakład Głuchych we Lwowie (1830–1930)*, „Audiofonologia” 2002, nr 22, s. 203–221; A. Haratyk, *Opieka nad dziećmi...*, s. 301; M. Balukiewicz, *O opiece nad dzieckiem głuchoniemym w Galicji (na przykładzie Lwowa)*, „Chowanna” 2004, nr 1, s. 154–163.

¹⁴ B. Trębicka-Postrzygacz, *Zakład Głuchych we Lwowie...*, s. 205.

¹⁵ M. Pękowska, *Lwowskie zakłady dla głuchych...*, s. 82–83; A. Haratyk, *Opieka nad dziećmi...*, s. 301–302.

¹⁶ O. Lipkowski, *Początki szkolnictwa specjalnego...*, s. 210–211.

młodzieży opóźnionej w rozwoju intelektualnym powstał w 1816 r. w Austrii¹⁷. W I poł. XIX w. podejmowano próby kształcenia ludzi niepełnosprawnych umysłowo, zwłaszcza z upośledzeniem umiarkowanym i znacznym. Pierwszym, który się podjął tego zadania, był francuski lekarz, pedagog i psycholog Edward Séguin. W 1841 r. założył on w Paryżu pierwszą prywatną szkołę dla dzieci niepełnosprawnych intelektualnie, która zdobyła uznanie w świecie i stała się wzorcem oświatowym w różnych krajach¹⁸. W II poł. XIX w., wraz z wprowadzeniem w wielu krajach Europy i Ameryki obowiązku szkolnego, problem nauczania dzieci upośledzonych umysłowo nabrał innego znaczenia. Władze publiczne zmobilizowane zostały do organizacji szkół i zakładów specjalnych także dla dzieci upośledzonych w stopniu lekkim oraz do przygotowania nauczycieli specjalistów w tym zakresie.

Na ziemiach polskich najstarsze placówki tego typu zorganizowano w zaborze pruskim. Działo się to na przełomie XIX i XX w. Pierwszy zakład (dla dzieci z upośledzeniem w stopniu lekkim) powstał w 1897 r. w Poznaniu. W 1909 r. przebywało w nim 100 uczniów (57 chłopców i 43 dziewcząt). Większość dzieci pochodziła z biednych rodzin¹⁹. W 1907 r. w Zakładzie Psychiatrycznym w Owińskach k. Poznania zorganizowano klasę specjalną dla dzieci głębiej upośledzonych. W 1913 r. w Toruniu otwarto szkołę specjalną. Najwięcej szkół tego typu powstało na Śląsku. Oprócz języka niemieckiego i rachunków uczono w nich prawie wyłącznie rzemiosła, głównie stolarstwa, koszykarstwa i szewstwa. W zaborze rosyjskim pierwszą szkołę dla dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim założyła w 1904 r. gmina ewangelicko-augsburska w Warszawie. Kolejną placówkę (tym razem dla głębiej upośledzonych umysłowo) ufundowała rada miejska Warszawy w podwarszawskim Karolinie k. Brwinowa w 1907 r.²⁰. Z kolei na obszarze zaboru austriackiego najstarszy zakład tego typu powstał w 1904 r. w Równem. W 1907 r. założono Galicyjski Komitet Opieki nad Dzieckiem i Młodzieżą, który uruchomił 2 placówki dla dzieci z niedorozwojem umysłowym – we Lwowie (1911) i Krakowie (1912)²¹. Do powstania tej drugiej placówki przyczynił się prof. Jan Piltz. Był to polski lekarz neurolog i psychiatra, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i pierwszy kierownik Katedry Neurologiczno-Psychiatrycznej UJ, twórca krakowskiej szkoły neurologicznej, działacz społeczny. Krakowski zakład był pierwszą na ziemiach polskich placówką dla dzieci z odchyleniami w rozwoju umysłowym²².

¹⁷ J. Draus, R. Terlecki, *Historia wychowania...*, s. 37.

¹⁸ Édouard Séguin, https://en.wikipedia.org/wiki/Édouard_Séguin (dostęp: 09.08.2018); A. Wątroba, *Kształtowanie się integracji dzieci z upośledzeniem umysłowym od starożytności po czasy współczesne*, <http://www.bielsko.tnbp.pl/integracja.html> (dostęp: 09.08.2018).

¹⁹ J. Kulbaka, *Z dziejów opieki...*, s. 44–45.

²⁰ Tamże, s. 45.

²¹ J. Draus, R. Terlecki, *Historia wychowania...*, s. 39–40.

²² A. Haratyk, *Opieka nad dziećmi...*, s. 302; Jan Piltz, https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Piltz (dostęp: 09.08.2018).

Na przełomie XVIII i XIX w. w Europie zaczęto tworzyć także zakłady zajmujące się edukacją dzieci opuszczonych i moralnie zaniedbanych. Funkcjonował wówczas pogląd, że dziecka, które przekroczyło normy prawne, nie należy traktować jako przestępcy, tylko zapewnić mu pomoc i opiekę oraz ułatwić pełny rozwój umysłowy, fizyczny i moralny. W tym celu w wielu krajach zaczęto tworzyć różne organizacje społeczne i instytucje, które miały zająć się dziećmi moralnie zaniedbanymi. Zdaniem ówczesnych pedagogów demoralizacja była upośledzeniem o charakterze wrodzonym lub nabytym i przejawiała się zaburzeniami charakterologicznymi wymagającymi poddawania dziecka resocjalizacyjnym zabiegom wychowawczym. Opiekę nad tą kategorią młodzieży roztaczały władze państwowe i samorządowe oraz różne stowarzyszenia dobroczynne²³. Na ziemiach polskich pierwszą placówkę wychowawczo-poprawczą otwarto w 1830 r. w Mokotowie k. Warszawy. Do jej powstania walenie przyczynił się hr. Fryderyk Skarbek. W 1834 r. zakład uzyskał nazwę: Mokotowski Instytut Moralnie Zaniedbanych Dzieci. Jego dyrektorem został znany pisarz i pedagog Stanisław Jachowicz. Zgodnie z zasadami organizacji i funkcjonowania Instytutu mogli w nim przebywać chłopcy w wieku od 6 do 14 lat, zatrzymani przez policję za włóczęgostwo, żebractwo czy drobne kradzieże. Ośrodek przyjmował też tzw. dzieci zdemoralizowane, które zostały oddane tu przez własnych rodziców lub opiekunów. Jednorazowo w Instytucie przebywało 50 chłopców. W trakcie pobytu wychowankowie uczyli się i pracowali. Oprócz przedmiotów ogólnych mieli zajęcia z rzemiosła. Dużą wagę przykładano do wychowania religijnego i umoralniającego wpływu pogadanki wychowawczych²⁴. Większe zainteresowanie środowiskiem zdemoralizowanej młodzieży pojawiło się na ziemiach polskich jednak dopiero pod koniec XIX w.²⁵

Wyliczając dokonania organizacyjne władz, instytucji religijnych oraz osób prywatnych, należy stwierdzić, iż do 1918 r. na ziemiach polskich otwarto łącznie ponad 30 zakładów specjalnych, z tego: dla dzieci głuchych – 7 (z 461 wychowanekami w roku szkol. 1918/19), niewidomych – 4 (liczące w roku szkol. 1918/19 127 uczniów), moralnie zaniedbanych (nieprzystosowanych społecznie) – 9 i upośledzonych umysłowo – 12²⁶.

Podsumowując rozwój szkolnictwa specjalnego w czasach zaborów, należy zauważyć, że charakterystycznymi cechami kształcenia specjalnego w Polsce do

²³ O. Lipkowski, *Początki szkolnictwa specjalnego...*, s. 211–212; S. Mauersberg, *Opieka nad dzieckiem...*, s. 110.

²⁴ *Instytut Moralnie Zaniedbanych Dzieci*, <http://odkrywca.warszawy.blogspot.com/2013/07/instytut-moralnie-zaniedbanych-dzieci.html> (dostęp: 09.08.2018); S. Śliwa, *Wybrane problemy resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*, Instytut Śląski, Opole 2013, s. 15.

²⁵ S. Mauersberg, *Opieka nad dzieckiem...*, s. 110; O. Lipkowski, *Początki szkolnictwa specjalnego...*, s. 212.

²⁶ J. Kulbaka, *Z dziejów opieki...*, s. 45; B. Marcinkowska, *Kształcenie uczniów z niepełnosprawnością w Polsce...*, s. 207.

1918 r. było: segregacyjne kształcenie niepełnosprawnych dzieci; organizowanie placówek kształcenia specjalnego wyłącznie dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną (upośledzonych umysłowo), niesłyszących (głuchych), niewidzących (niewidomych) oraz niedostosowanych społecznie (moralnie zaniedbanych); brak specjalnego przygotowania nauczycieli do pracy z uczniami niepełnosprawnymi; duże zróżnicowanie kształcenia specjalnego w poszczególnych zaborach; brak powszechności kształcenia specjalnego²⁷. Jednak oferowana pomoc (w postaci różnego rodzaju zakładów edukacyjno-opiekuńczych) nie była w stanie sprostać wszystkim potrzebom osób niepełnosprawnych. Rządy państw zaborczych nie zapewniały wystarczających środków finansowych na utrzymanie tego rodzaju zakładów i dlatego ich byt zależał głównie od prywatnej dobroczynności. Jednak warto podkreślić, iż w procesie edukacyjno-wychowawczym starano się poszukiwać nowych rozwiązań organizacyjnych i metodycznych, wykorzystując najnowszą europejską i polską wiedzę pedagogiczną oraz psychologiczną. Zasadniczym celem omawianych placówek była chęć przygotowania wychowanków do samodzielnego życia i funkcjonowania w społeczeństwie poprzez edukację zawodową. Warto zaznaczyć, że nauczyciele wymienionych szkół dla dzieci upośledzonych wnieśli poważny wkład w rozwój teorii z zakresu pedagogiki specjalnej, przygotowując podręczniki, referaty na konferencje naukowe oraz publikacje naukowe, publicystyczne i popularnonaukowe z tej tematyki²⁸.

Bibliografia

- Balukiewicz M., *O opiece nad dzieckiem głuchoniemym w Galicji (na przykładzie Lwowa)*, „Chowanna” 2004, nr 1.
- Draus J., Terlecki R., *Historia wychowania. Wiek XIX i XX*, WAM, Kraków 2005.
- Édouard Séguin, https://en.wikipedia.org/wiki/Édouard_Séguin (dostęp: 09.08.2018).
- Haratyk A., *Opieka nad dziećmi i młodzieżą* [w:] *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, red. A. Meissner, J. Dybiec, J. Krawczyk, K. Szmyd, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2015.
- Hellmann J., *Stan i potrzeby szkolnictwa specjalnego w Polsce*, „Szkoła Specjalna” 1924/25, nr 1.
- Instytut Moralnie Zaniedbanych Dzieci*, <http://odkrywca.warszawy.blogspot.com/2013/07/instytut-moralnie-zaniedbanych-dzieci.html> (dostęp: 09.08.2018).
- Iwańska K., *Szkolnictwo specjalne w dwudziestoleciu międzywojennym – zestawienie bibliograficzne w wyborze za lata 1921–2012*, „Infotezy” 2013, 2, <http://www.ujk.edu.pl/infotezy/ojs/index.php/infotezy/issue/view/8> (dostęp: 09.08.2018).
- Jan Piltz, https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Piltz (dostęp: 09.08.2018).
- Kulbaka J., *Z dziejów opieki i kształcenia upośledzonych umysłowo*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2009, nr 1.
- Lipkowski O., *Początki szkolnictwa specjalnego* [w:] *Historia wychowania*, t. II, red. Ł. Kurdybacha, PWN, Warszawa 1967.

²⁷ B. Marcinkowska, *Kształcenie uczniów z niepełnosprawnością w Polsce...*, s. 207.

²⁸ A. Haratyk, *Opieka nad dziećmi...*, s. 302, 305–306.

- Marcinkowska B., *Kształcenie uczniów z niepełnosprawnością w Polsce – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, „Psychologia Wychowawcza” 2015, nr 7.
- Mauersberg S., *Opieka nad dzieckiem i szkolnictwo specjalne* [w:] *Historia wychowania. Wiek XX*, t. I, red. J. Miąso, PWN, Warszawa 1984.
- Obara T., *System kształcenia osób upośledzonych umysłowo*, http://www.profesor.pl/mat/na9/pokaz_material_tmp.php?plik=na9/na9_t_obara_170204_2.php&id_m=9176 (dostęp: 09.08.2018).
- Pękowska M., *Lwowskie zakłady dla głuchych i niewidomych dzieci w latach 1830–1914*, Akademia Świętokrzyska, Kielce 2003.
- Róża Czacka*, https://pl.wikipedia.org/wiki/R%C3%B3%C5%BCa_Czacka (dostęp: 09.08.2018).
- Śliwa S., *Wybrane problemy resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*, Instytut Śląski, Opole 2013.
- Świeboda J., *Edukacja Żydów w Galicji 1772–1918*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1994, nr 2.
- Trębicka-Postrzygacz B., *Zakład Głuchych we Lwowie (1830–1930)*, „Audiofonologia” 2002, nr 22.
- Wątroba A., *Kształtowanie się integracji dzieci z upośledzeniem umysłowym od starożytności po czasy współczesne*, <http://www.bielsko.tnbsp.pl/integracja.html> (dostęp: 09.08.2018).
- Zalas K., *Szkolnictwo specjalne w Częstochowie w okresie międzywojennym. Zarys problematyki*, „Rocznik Polsko-Ukraiński” 2014, R. 16.